

ARAB VA O'ZBEK TILLARIDA SO'Z YASALISHNUSULLARI: UMUMIYLLIK VA FARQLILIK

Nuriddinova Chexroza Shuxrat qizi,

Alfraganus universiteti, filologiya fakulteti 2-kurs talabasi,

Ilmiy rahbar: **Baxtiyarova Fotimaxon Sodiqovna,**

Alfraganus universiteti, f.f.n.(PhD).

Annotatsiya; *Ushbu maqolada arab va o'zbek tillarida so'z yasash usullari keng qamrovda taqqoslanadi. Tadqiqot davomida ikki tilning lingvistik tipologiyasi, tarixiy rivojlanishi va madaniy kontekstlari asosida so'z yasash mexanizmlari tahlil qilindi. Arab tilida ildiz-andaza tizimi asosida so'z yasash jarayoni asosiy o'rin tutadi, bunda uch harfli ildizga turli andazalar va qo'shimchalar qo'shib yangi so'zlar hosil qilinadi. O'zbek tilida esa agglutinatsion yasash printsipi kuchli bo'lib, ildiz so'zga qo'shimchalar ketma-ket birikib yangi leksik birliklar hosil qiladi. Maqolada so'z yasash jarayonlarining semantik, morfologik va stilistik jihatlari ham ko'rib chiqildi. Tadqiqot natijalari arab tilidan o'zbek tiliga kirib kelgan so'zlarning shakllanish va ishlatilish xususiyatlarini yanada chuqurroq anglashga yordam beradi hamda ikki til o'rtasidagi lingvistik aloqalarni yaqqol ko'rsatadi.*

Kalit so'zlar: *So'z yasash usullari, arab tili, o'zbek tili, ildiz-andaza tizimi, agglutinatsiya, lingvistik tipologiya, semantika, morfologiya, stilistika, til aloqalari, o'zlashmalar.*

Аннотация: *В данной статье проводится детальный сравнительный анализ способов словообразования в арабском и узбекском языках с учётом их лингвистической типологии, исторического развития и культурных особенностей. В арабском языке основным механизмом является корнево-шаблонная система, при которой новые слова формируются путем добавления различных шаблонов и аффиксов к трехбуквенному корню. В узбекском языке*

преобладает агглютинативное словообразование, когда к основе последовательно присоединяются аффиксы, образуя новые лексические единицы. В статье также рассматриваются семантические, морфологические и стилистические аспекты словообразования. Результаты исследования способствуют более глубокому пониманию процессов формирования арабских заимствований в узбекском языке и демонстрируют тесные лингвистические связи между двумя языками.

Ключевые слова: Способы словообразования, арабский язык, узбекский язык, корнево-шаблонная система, агглютинация, лингвистическая типология, семантика, морфология, стилистика, языковые контакты, заимствования.

Annotation: This article provides a comprehensive comparative analysis of word formation methods in Arabic and Uzbek languages, considering their linguistic typology, historical development, and cultural contexts. In Arabic, the primary mechanism is the root-and-pattern system, where new words are formed by applying various patterns and affixes to a three-letter root. In Uzbek, agglutinative word formation predominates, involving the sequential addition of affixes to a root to create new lexical units. The article also explores semantic, morphological, and stylistic aspects of word formation. The findings contribute to a deeper understanding of the formation of Arabic loanwords in Uzbek and highlight the close linguistic connections between the two languages.

Keywords: Word formation methods, Arabic language, Uzbek language, root-and-pattern system, agglutination, linguistic typology, semantics, morphology, stylistics, language contact, loanwords.

Kirish.

Soʻz yasash tilshunoslikning eng muhim sohalaridan biri boʻlib, har bir tilning leksik tuzilishini, uning morfologik va semantik xususiyatlarini aniqlashda muhim ahamiyatga ega. Arab va oʻzbek tillari turli til oilalariga mansub boʻlib, ularning soʻz yasash usullari lingvistik tipologiya va tarixiy rivojlanish nuqtai nazaridan farq qiladi. Arab tili semitik tillar oilasiga kirib, ildiz-andaza (radikal) tizimiga asoslangan soʻz

yasash mexanizmi bilan ajralib turadi. O'zbek tili esa turkiy tillar guruhiga kirib, asosan agglutinatив (qo'shimchalar yordamida) yasash tizimiga ega. Ikki til o'rtasidagi tarixiy va madaniy aloqalar, ayniqsa islom dini tarqalishi bilan bog'liq ravishda arab tilidan o'zbek tiliga ko'plab so'zlar o'zlashgan. Bu esa o'zbek tilining so'z yasash jarayonlariga arab tilining ba'zi elementlarini singdirishiga sabab bo'lgan. Shu bois, arab va o'zbek tillarida so'z yasash usullarining umumiy va farqli tomonlarini o'rganish tilshunoslikda til o'zaro ta'sirini chuqurroq anglashga imkon beradi. Ushbu maqola arab va o'zbek tillarida so'z yasash usullarini taqqoslashga qaratilgan bo'lib, ularning lingvistik tipologik xususiyatlari, so'z yasash mexanizmlari, semantik va morfologik o'ziga xosliklari hamda ikki til o'rtasidagi tarixiy bog'liqlik nuqtai nazaridan tahlil qilinadi.

Metodologiyasi.

Ushbu tadqiqotda so'z yasash jarayonlarini chuqur tahlil qilish uchun solishtirma lingvistika va morfologik tahlil usullari qo'llanildi. Tadqiqotning asosiy maqsadi arab va o'zbek tillarida so'z yasash mexanizmlarini o'rganish, ularning umumiy va farqli tomonlarini aniqlashdan iborat bo'lgani uchun, ikki tilning lingvistik tipologiyasi, morfemik strukturalari va leksik birliklari o'rganildi.

Metod sifatida quyidagilar qo'llanildi:

- **Adabiyotlarni tahlil qilish:**
Arab va o'zbek tillari grammatikasi, so'z yasash tizimlari haqida zamonaviy lingvistik tadqiqotlar va manbalar o'rganildi.
- **Taqqoslash usuli:** Arab va o'zbek tillarining so'z yasash usullari morfologik va semantik jihatlarini bo'yicha solishtirildi.
- **Namuna tanlash:** So'z yasash jarayonlarini aniq ko'rsatish uchun har ikki tilning keng qo'llaniladigan ildiz, qo'shimcha va andaza namunalaridan foydalanildi.

Tahliliy yondashuv: Ildiz-

andaza tizimi va agglutinatsion soʻz yasash mexanizmlari oʻrganilib, ularning oʻzaro taʼsiri va tillararo oʻzlashmalar jarayoni tahlil qilindi.

Shuningdek, tadqiqotda arab tilidan oʻzbek tiliga kirib kelgan soʻzlarning yasali xususiyatlari va ular asosidagi yangi soʻzlar shakllanishi ham koʻrib chiqildi. Ushbu metodologik yondashuv tadqiqot natijalarining ilmiy asoslangan va tizimli boʻlishini taʼminladi.

Muhokama va Natijalar.

Arab va oʻzbek tillarida soʻz yasash usullari tahlil qilinganda, ular oʻrtasida aniq farq va umumiyliklar mavjudligi koʻrinadi. Arab tilida soʻz yasash ildiz tizimiga asoslangan boʻlib, koʻpincha uch harfli ildizlardan turli qoʻshimchalar va tovush oʻzgarishlari yordamida yangi soʻzlar hosil qilinadi. Bu jarayon tilning qatʼiy va tizimli grammatik tuzilishini aks ettiradi. Oʻzbek tilida esa ildiz soʻzlar koʻproq barqaror boʻlib, yangi soʻzlar asosan turli qoʻshimchalar qoʻshish orqali yaratiladi. Bundan tashqari, oʻzbek tilida soʻz birikmalari yordamida yangi soʻz hosil qilish ham keng tarqalgan boʻlib, bu tilning moslashuvchan va erkin xususiyatlarini koʻrsatadi. Umuman olganda, har ikkala til soʻz yasash orqali leksik boylikni oshirishga xizmat qiladi, biroq ularning usullari va mexanizmlari tilning tarixiy rivojlanishi va madaniy kontekstlariga mos keladi. Shu bois, arab tilida soʻz yasash qatʼiy ildiz tizimiga asoslangan boʻlsa, oʻzbek tilida esa koʻproq qoʻshimchalar va soʻz birikmalariga tayanadi.

Xulosa.

Arab va oʻzbek tillarida soʻz yasash usullari tilning oʻziga xosligi va tarixiy rivojlanishining yorqin ifodasidir. Arab tilida soʻz yasash tizimi ildizga, yaʼni uch harfli ildizlarga asoslangan boʻlib, unga turli qoʻshimchalar va tovush oʻzgarishlari birlashtiriladi. Bu qatʼiy va murakkab grammatik tizim orqali bitta ildizdan koʻplab maʼnoli soʻzlar yaratiladi. Bu tilning yuqori darajadagi morfologik strukturasi va leksik

boyligini ta'minlaydi. O'zbek tilida esa ildiz so'zlar barqaror va ko'proq o'zgarmas bo'lib, so'z yasash jarayoni asosan qo'shimchalar yordamida amalga oshiriladi. Bundan tashqari, o'zbek tilida so'z birikmalari va murakkab so'z yasash usullari keng qo'llaniladi, bu esa tilga yanada erkinlik va moslashuvchanlik beradi. O'zbek tilidagi so'z yasash jarayoni qat'iy ildiz tizimidan ko'ra ko'proq affiksatsiya va kompozitsiyaga asoslanadi. Ushbu farqlar har ikki tilning tarixiy, madaniy va lingvistik kontekstlari bilan bog'liq bo'lib, ularning so'z boyligi va ifoda vositalarini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Arab tilining ildiz asosida so'z yasash mexanizmi tilni o'rganishda qat'iy qoidalarga amal qilishni talab qilsa, o'zbek tilining so'z yasashda qo'shimchalar va so'z birikmalaridan foydalanishi uni yanada moslashuvchan va yangi shakllarni tez hosil qiladigan tilga aylantiradi. Natijada, har ikki til so'z boyligini oshirishda o'zining samarali va noyob yo'llariga ega. Arab tili ildiz tizimi orqali ma'noni chuqur va ko'p qirrali qilib ifoda qilsa, o'zbek tili qo'shimchalar yordamida yangi so'zlarni tez va samarali yaratadi. Bu esa ularning til madaniyati va leksik rivojlanishini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullaev, O. (2021). *O'zbek tilining morfologiyasi va so'z yasash*. Toshkent: Fan.
2. Rasulova, G. (2019). *O'zbek tilida so'z yasash: nazariy va amaliy jihatlar*. Toshkent: Til va adabiyot nashriyoti.
3. Sobirov, A. (2022). *So'z yasash nazariyasi va o'zbek tili misollarida tahlil*. Samarqand: Ilmiy nashr.
4. Hasanov, T. (2023). *O'zbek tili morfologiyasi va leksikologiyasi*. Toshkent: O'qituvchi.
5. Karimova, D. (2021). *Tilshunoslikda so'z yasash usullari*. Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti.

6. Qodirov, M. (2020). *O'zbek tilining so'z yasash tizimi*. Toshkent: Ilmiy adabiyot.
7. Tursunov, E. (2018). *O'zbek tilida leksik va morfologik jarayonlar*. Toshkent: Akademiya nashriyoti.